

Кондратенко Н. В.,
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри прикладної лінгвістики
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
E-mail: kondr_nat@mail.ru

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ТЕКСТІВ ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ: ЗАГАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ТА ПРИЙОМИ

Статтю присвячено визначенню лінгвістичної експертизи та її специфіки щодо текстів різних типів і жанрів політичного змісту. Розглянуто основні групи матеріалів, що подаються для лінгвістичної експертизи політичних текстів, та схарактеризовано специфіку наявної в них інформації. Представлено принципи і поетапні дії лінгвіста-експерта в роботі з політичними текстами на матеріалі експертиз, проведених фахівцями кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Ключові слова: лінгвістична експертиза, політичний текст, порушення законодавства, мовний аналіз.

Активний розвиток новітніх напрямів прикладної лінгвістики насамперед зумовлений домінуванням візуального та вербального компонентів у картині світу носіїв масової свідомості. Реципієнти отримують інформацію одночасно за кількома каналами, серед яких переважають візуальний та аудіальний, і ця інформація має семіотичну своєрідність: здебільшого вона представлена в текстовій формі, проте через поєднання графічних та аудіальних знаків. Вербальний вплив є настільки потужним, що доцільно говорити про текстуалізацію реальності, оскільки віртуальна реальність, створена за допомогою вербальних знаків, виступає не стільки симулякром об'єктивної дійсності, скільки її варіантом. Реципієнти сприймають подану інформацію як віддзеркалення реальних подій, зважаючи на це, роль тексту значно зростає, але відповідальність за його створення та характер наданої інформації не визначена. Проблема полягає не стільки в необхідності розроблення додаткової законодавчої бази, скільки у складності правильної кваліфікації злочинів, пов'язаних із мовленнєвими технологіями і створенням текстів різної скерованості. За таких умов юриспруденція потребує залучення мовознавчих розвідок, що є підставами для проведення лінгвістичних експертиз.

Поняття лінгвістичної експертизи є термінологічно хитким, тому дослідники пропонують власні дефініції та уточнюють зміст терміна. Так, Г. А. Черненко розмежовує юридичні експертизи, в межах яких виокремлює 1) юридичну, яка охоплює правову (експертиза законодавчих документів) та судову (експертиза текстів, що фігурують як доказова база під час судових процесів); 2) лінгвокультурологічну, що містить власне лінгвокультурологічну експертизу (аналіз текстів як феноменів культури: визначення їхнього авторства, часу написання тощо), та лінгвосоціальну (визначають характер впливу текстів на суспільні цінності); 3) лінгвокомерційну (аналіз ефективності рекламних текстів, товарних інструкцій тощо) [10, с. 222–223]. Найбільш поширеною на практиці є власне юридична експертиза, результати якої використовуються під час судових засідань. Незважаючи на достатній рівень вивчення експертиз цього типу в науці (див. праці [2], [3], [4], [7], [10], [11] тощо), широкий спектр матеріалів для аналізу потребує додаткових пояснень та методик вивчення відповідно до вимог законодавства України. У центрі уваги експертів постають матеріали, що раніше не виступали доказами у звинуваченні, і це значно ускладнює завдання фахівцям.

Використання лінгвістичних експертиз для аналізу текстів політичного змісту стало актуальним в останній період (2014–2017 рр.), коли вербальний вплив на масову свідомість набув масштабного характеру. Проте описані в мовознавчій літературі механізми та принципи проведення лінгвістичних експертиз (Л. В. Ажнюк, А. М. Баранов, Н. М. Філіппова, Г. А. Черненко та ін.) здебільшого стосуються експертиз у справах із захисту честі та гідності або термінологічної відповідності певних понять у контексті законодавчих актів. Л. В. Ажнюк зазначає, що проблематика лінгвістичної експертології та юридичної лінгвістики пов'язана з виявленням «кореляцій між лінгвістичним дискурсом і дискурсом права, яка б дозволила створити надійне підґрунтя для лінгвістичного аналізу, прогнозування й розв'язання мовно-правових конфліктів, що виникають на перетині мовних і правових відносин у суспільстві» [1, с. 47–48]. Такий підхід до лінгвістичної експертизи є правомірним, коли йдеться про аналіз законодавчих актів, що відповідають офіційно-діловій стилістиці і мають певні суперечності на мовно-логічному рівні. Н. М. Філіппова представляє механізми проведення лінгвістичної експертизи посібника для вчителів середньоосвітніх шкіл із

метою виявлення відповідності тексту мотивам адресантів (авторів) відносно плану його змісту, а для здійснення лінгвістичної експертизи «були використані елементи змістового контент-аналізу та соціолінгвістичного, концептуального аналізів» [9, с. 122]. Експертиза публіцистичних і політичних текстів має інше завдання – встановити випадки порушення українського законодавства на рівні загрози державності та приниження громадян України за різними ознаками. Ми зосередилися на експертизах, що потрібні для встановлення порушень у текстах, орієнтованих на масового адресата, – листівках, газетах, Інтернет-ресурсах, загальнодоступних відеороликах тощо.

Мета статті – представити особливості проведення лінгвістичних експертиз мас-медійних і політичних текстів, у яких наявні ознаки злочинів, скерованих на порушення територіальної цілісності України, розпалювання національної ворожнечі та приниження громадян за ознаками національності, релігії, раси тощо. Мета зумовила розв'язання таких завдань: описати загальні принципи лінгвістичної експертизи, схарактеризувати специфіку експертної оцінки текстів політичного змісту та репрезентувати методику лінгвістичних експертиз текстів політичного змісту.

Об'єкт дослідження – український політичний дискурс; предмет дослідження – тексти політичного змісту, що містять ознаки порушення українського законодавства та опосередковані через мас-медійні канали.

Матеріалом для аналізу послуговували експертизи, виконані фахівцями кафедри прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова протягом 2015–2017 років. Ілюстративним матеріалом є текстові фрагменти політичних текстів, поданих на експертизу (мовою оригіналу).

Прилюдні заклики, виступи на мітингах, агітаційні листівки та періодичні видання, а також відеоматеріали (телепрограми і телеролики) містять вербальні елементи, що можуть бути кваліфіковані як протиправні дії. З огляду на це лінгвістичній експертизі підлягають матеріали, що містять інформацію, яка принижує національну честь чи гідність громадян; інформація, яка прямо чи непрямо обмежує права або встановлює прямі чи непрямі привілеї громадян за ознаками расової, національної, релігійної належності; інформація, зміст якої спрямований на пропагування війни, національної та релігійної ворожнечі, зміну шляхом насильства конституційного ладу або територіальної цілісності України; чи містить матеріал для приниження або образи громадян України за насильницькою ознакою (Кримінальний кодекс України [5], ст. 109, ст. 110, ст. 161, ст. 436). Лінгвістична експертиза в таких випадках має на меті встановити наявність ознак злочинів безпосередньо в тексті, поданому для аналізу. При цьому поза увагою залишаються знаки інших семіотичних систем: символіка, колір, звук тощо. Фахівці зазначають, що загальним завданням лінгвістичної експертизи є «оцінка тих чи інших фактів мовлення в контексті існуючої в суспільстві системи мовних норм і приписів з опорою на отримані теоретичною лінгвістикою знання про структуру й функціонування мови» [1, с. 48].

Здебільшого в центрі уваги експертів постають матеріали трьох типів: 1) друковані матеріали політичного та рекламного змісту (листівки, газети, прокламації); 2) дописи із відкритих соціальних мереж; 3) відеоматеріали, у яких розгляду підлягає пряма мова та коментарі зображених осіб. Розглянемо кожну групу.

1. **Друковані матеріали** представлені брошурами, листівками та газетними статтями, текст яких аналізують в аспекті наявності висловлень, що містять інформацію з ознаками злочинних дій. Кафедра прикладної лінгвістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова здійснює експертизи матеріалів, що мають політичний зміст та антидержавну скерованість. Семіотична гомогенність уможливорює ґрунтовний аналіз текстового рівня повідомлень, що не містить іконічних знаків. Так, наприклад, у російськомовній брошурі «Слуги зла, или Как выглядит украинский национализм» (обсягом 36 друкованих аркушів, без зазначення автора та назви видавництва і відомостей про друк), що за змістом присвячена опису дій українських націоналістів упродовж ХХ–ХХІ століть на території Західної і Центральної України. Наведено фактичні та емоційні твердження без жодних посилань, підтверджень та вказівок на джерела інформації, що робить неможливим перевірку поданих фактів на відповідність дійсності, напр., на с. 17 наявне таке твердження *Все карательные акции, расстрелы, угон молодежи на каторжные работы осуществлялись украинской полицией*. Наведемо спостереження за вербальними особливостями тексту: наявна інформація, зміст якої спрямований на пропагування національної ворожнечі між українцями, росіянами та євреями, зокрема зміст, скерований на актуалізацію ненависті до українських націоналістів і патріотів: на с. 4 подано перелік ознак українського націоналізму, серед яких зазначено *расизм, согласно которому украинская нация состоит из разных расовых элементов, среди которых наилучшим является нордический расовый элемент и именно он*

приспособлен к управлению государству, це є звинуваченням українських націоналістів у расизмі; на с. 20 наявне твердження *вся деятельность украинских националистов – это история кровавых преступлений, каждое из которых ужасающе по своей жестокости* містить пряме звинувачення у злочинах без жодних підстав і фактів, що скеровано на створення негативного образу українських патріотів та веде до розпалювання національної ворожнечі; постійно в тексті аналізованої брошури вживається лексема *бандерівці* не на позначення прихильників українського політичного діяча Степана Бандери, а на позначення українських націоналістів і патріотів загалом; на с. 36 вказано, що *Та часть украинцев, для которых их история – это Бандера и Шухевич, продолжают дело нацистов – тех, которых расстреливали и убивали русских, поляков, украинцев, евреев*, що скеровано на розпалювання міжнаціональної ворожнечі в суспільстві і не має жодних фактичних доказів.

2. **Тексти із соціальних мереж** подаються на експертизу у вигляді посилань на місце розміщення матеріалів в Інтернеті та роздрукованих скріншотів із кольоровим зображенням сторінок соцмереж, де предметом розгляду експертів є текстова частина. Наприклад, аналіз скріншотів зі сторінки російської журналістки М. Сафронової засвідчив: *По-русски это звучит так СПАСИТЕ НАРОД ДОНБАССА ОТ УКРАИНСКОЙ ХУНТЫ!!! Странно, что обращение написано только по-английски... Надо написать на УКРАИНСКОМ, РУССКОМ, НЕМЕЦКОМ, ИСПАНСКОМ, НА ЯЗЫКАХ ВСЕХ НАРОДОВ ЕВРОПЫ, АЗИИ И АФРИКИ, КТО ИСПЫТАЛ НА СЕБЕ – ЧТО ТАКОЕ ОБЫКНОВЕННЫЙ ФАШИЗМ!* (допис ВКонтакте від 31.05.2014). Фіксуємо пропагування війни, оскільки тут наявний прихований заклик до насильницької зміни конституційного ладу, який названо «українською хунтою». В іншому прикладі аналіз здійснюється на рівні окремих висловлень та лексем: фіксуємо розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті: використання номінацій *майдауны, майданутые группы, бандерлоги* з метою розпалювання національної ворожнечі; також представлена інформація, яка містить приниження або образу нації чи особистості за національною ознакою або ідеологічними переконаннями: *бандери, правосеки* (принизлива назва представників політичної партії «Правий сектор» та українських націоналістів).

3. У третій групі матеріалі, що є найчисленнішою, представлено **відеоматеріали** – як відеозаписи новин регіональних телеканалів або відео з каналу YouTube, так і аматорське відео, обов'язковими компонентами яких є вербальні. Так, у відеоматеріалі, що є записом інтерв'ю з російським націоналістом А. Раєвським, на питання журналіста *Русская земля – где она начинается и где она заканчивается?* А. Раєвський відповідає: *Русская земля – это вся Россия, в том числе и Украина, и Белоруссия. Хочется Вам этого или нет... Русская земля до конца границ Украины и Белоруссии. Это все святая Русь.* У цьому висловленні А. Раєвський заперечує існування державних кордонів України та наполягає на тому, що кордони Росії закінчуються на території України, отже, в тексті наявна інформація, спрямована на зміни меж території або державного кордону України.

Для проведення експертного дослідження, незалежно від характеру наданих матеріалів, потрібно насамперед розглянути вербальні складники повідомлення. У разі аналізу друкованих матеріалів аналізують безпосередньо текст брошури, статті чи заклик; у разі надання скріншотів з мережі Інтернет – лише матеріально втілені (у друкованій формі) висловлення, що належать певній особі, зазначеній в експертному завданні; у разі відеоматеріалів – весь текстовий масив, що поданий в аудіоформі, тому має бути викладений у стенографічному записі. Після уважного ознайомлення з текстом, представленим для аналізу, експерт повинен визначити питання, на які має відповісти у висновку. Здебільшого ці питання зазначено у запиті на проведення експертизи, і вони збігаються зі статтями Кримінального кодексу України.

Аналіз здійснюється на лексичному, граматичному і загальнотекстовому рівні.

На рівні лексики фіксують тематичні групи номінацій осіб, дій, процесів, що мають оцінний характер та семантично віддзеркалюють основні питання, наявні в запиті. За умови фіксації такої лексики експерт подає словникові визначення або власні пояснення щодо вживання слів, напр., у фразах: *...осаждала беснующаяся толпа нацистов, людей травили газом, закидывали бутылками с горючими смесями...; ...мужа Елена Брыгарь потеряла в доме профсоюзов 2 мая, его убили нацисты...* (із записів у соцмережах М. Сафроненко) зафіксовано номінацію «нацист», що потрактовано у тлумачному словнику як «Прихильник нацизму, член гітлерівської фашистської партії» [8, т. 5, с. 230], при цьому нацизм у словнику визначено винятково як німецький фашизм [8, т. 5, с. 230]. У переносному значенні номінація вважається з негативною конотацією як оцінка людини, що своїми діями подібна до прихильників фашизму. В останні роки номінація поширена щодо українських націоналістів та патріотів, про яких йдеться в цитованому фрагменті тексту.

Зважаючи на це, учасники описаних подій названі «нацистами» в негативно оцінному значенні, а їхні дії порівняно з діями фашистських нацистів.

На граматичному рівні експертиза встановлює, чи є наведені в тексті висловлення суб'єктивно оцінними, чи містять загальні твердження, напр.: висловлення *Несмотря на поголовное нежелание воевать людей заставляют брать в руки оружие и убивать своих собратьев* (з листівки «Пусть лучше трое судят... чем четверо несут. Эта поговорка станет девизом четвертой волны мобилизации») є загальним твердженням, що не має характеру емоційної оцінки, тому містить ознаки злочину, а висловлення *...киевские узурпаторы одурели от запаха крови и совсем потеряли связь с реальностью...* (з відеоролика виступу А. Вассермана) є емоційним коментарем, що містить оцінні лексеми (метафори та алегорії), проте не виражає загального твердження, тому його не можна потрактовувати як протиправне.

На загальнотекстовому рівні експерт оцінює структуру побудови тексту та його коректність, відповідність дійсності викладених фактів та загальний характер інформації. Так, у газеті «Солідарність» (№1 (10) за 2017 рік) представлено низку статей, побудованих як інтерв'ю перших осіб держави П. Порошенка, А. Яценюка, О. Турчинова та ін., у яких зазначені особи від власного імені характеризують мера м. Одеси Г. Труханова як патріота України, напр.: *Петро Порошенко: Одеса з Трухановим – місто з українським духом і українським прапором*. При цьому загальновідомим фактом є проросійська позиція мера Одеси та його конфлікти з керівництвом країни. Тексти статей створено за таким принципом: до реальних інтерв'ю і цитат з виступів політиків додано окремі висловлення з позитивними оцінками діяльності Г. Труханова як українського патріота. Текст визначаємо як маніпулятивний, проте з погляду законодавства він не містить жодних ознак порушень і злочинів.

Висновок експерта узагальнює міркування та коментарі та повинен відповідати на поставлені питання, стверджуючи чи заперечуючи наявність інформації, що підпадає під статті Карного кодексу України.

Лінгвістична експертиза текстів політичної тематики підпорядкована пошуку інформації, що містить ознаки злочинів, скерованих на порушення територіальної цілісності держави, розпалювання національної, релігійної або расової ворожнечі, приниження гідності людини за національної ознакою. Для проведення експертизи подають матеріали друкованого характеру, відеозаписи та скріншоти записів із соцмереж. Аналіз здійснюється на лексичному, граматичному і загальнотекстовому рівнях. Перспективи дослідження полягають у розробленні поетапних дій та механізмів здійснення лінгвістичних експертиз текстів політичної тематики.

Список використаної літератури

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції / Л. В. Ажнюк // Мовознавство: науково-теоретичний журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України та Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. – 2012. – № 3. – С. 47–64.
2. Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста / А. Н. Баранов. – М. : Флинта, 2007. – 592 с.
3. Вул С. М. Автороведческая и лингвистическая экспертизы письменной речи / С. М. Вул // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. – Х. : Право, 2005. – Вип. 5. – С. 161–166.
4. Горошко Е. И. Судебная лингвистика: становление теоретической парадигмы / Е. И. Горошко // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. – Х. : Право, 2005. – Вип. 5. – С. 156–161.
5. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Литвин Т. Возможности судебно-лингвистической экспертизы на поч. XXI ст. / Т. Литвин // Право України. – 2001. – № 1. – С. 110–113.
7. Прадід Ю. Ф. Проблеми лінгвістичної експертизи усного і письмового мовлення в дослідженнях українських учених / Ю. Ф. Прадід // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. – Х. : Право, 2005. – Вип. 5. – С. 166–171.
8. Словник української мови: в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.
9. Філіппова Н. М. Лінгвістична експертиза як прикладна лінгвістична задача / Н. М. Філіппова // Гуманітарний вісник Національного університету кораблебудування : [зб. наук. праць]. – Миколаїв : НУК, 2013. – Вип. 6. – С. 121–124. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eir.nuos.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1513>.
10. Черненко А. Г. Сфера застосування лінгвістичних експертиз / А. Г. Черненко // Studia linguistica : [зб. наук. праць]. – 2012. – Вип. 6 (1). – С. 220–223.
11. Широков В. А. Наукові засади лінгвістичної експертизи політичних та правових документів. Постановка проблеми / В. А. Широков, О. О. Сидоренко // Мовознавство. – 2005. – № 2. – С. 18–31.

Н. В. Кондратенко. Лингвистическая экспертиза текстов политической тематики: общие принципы и приемы

Аннотация

Статья посвящена определению лингвистической экспертизы и ее специфики на основании текстов политического содержания разных типов. Рассмотрены основные группы материалов, представляемых для лингвистической экспертизы политических текстов, и охарактеризована специфика имеющейся в них информации. Представлены принципы и поэтапные действия лингвиста-эксперта в работе с политическими текстами на материале экспертиз, проведенных специалистами кафедры прикладной лингвистики Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

Ключевые слова: лингвистическая экспертиза, политический текст, нарушения законодательства, языковой анализ.

Kondratenko N. V. Linguistic examination of texts of political subjects: general principles and methods.

Summary

The article is devoted to the linguistic expertise and specifics about its texts of different types and genres of political content. The main groups of materials submitted for political examination of linguistic texts and author determined the specific information available to them. Presented principles and incremental steps linguist expert in dealing with political texts on the material examinations conducted by the Department of Applied Linguistics Odessa National University Mechnykov.

Purpose of the article – to present the features of linguistic expertise mass-media and political texts, where there are signs of crimes aimed at violation of the territorial integrity of Ukraine, inciting ethnic hatred and humiliation of citizens on grounds of nationality, religion, race and so on. The goal led to the solution of such problems: to describe the general principles of linguistic expertise, to characterize the specific peer review texts represent political content and methodology of linguistic examination of texts political content.

The object of study – the Ukrainian mass-media discourse manipulative nature; object of study – political content of texts containing signs of Ukrainian legislation and mediated through mass media channels.

Conclusions and research prospects. Linguistic examination of texts of political subjects subordinated to search for information that contains elements of the crimes aimed at violation of the territorial integrity of the State, incitement to religious or racial hatred, humiliation of human dignity on a national basis. To submit the examination materials printed character, videos and screenshots records of social networks. Analysis carried out on the lexical, grammatical and general text levels. Outlook study are phased development of actions and mechanisms of linguistic examination of texts of political subjects.

Key words: linguistic expertise, political text, violation of the law, language analysis.

УДК 81'373.46

Корж О. Ю.,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса
E-mail: madam.korz@yandex.ua

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНА ЛЕКСИКА ТА ЇЇ ПЕРЕКЛАД У НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТАХ

У статті розглядаються питання інтернаціональної лексики та її вживання у науково-технічній літературі; приділяється увага тріступневому процесу інтернаціоналізації лексичних одиниць; наводяться три основні способи перетворення при перекладі інтернаціональних слів, що носять закономірний характер; подаються приклади використання інтернаціональних значень при перекладі англійських інтернаціоналізмів, які призводять як до порушень стилістичних норм мови і стилю науково-технічної літератури, так і до спотворення значення слів; також наведено дві групи псевдоінтернаціональних слів із прикладами.

Ключові слова: інтернаціоналізми, науково-технічний переклад, еквіваленти, псевдоінтернаціоналізми, інтернаціональна лексика, інтернаціональні значення, науково-технічна література, перекладацький процес.

Посилення мовної взаємодії за умов зростаючої ролі культурних і економічних зв'язків між народами призводить до утворення особливого прошарку інтернаціональної лексики. Будь-який лексичний пласт мови в різних мовах світу часто включає в себе одиниці, які є інтернаціональними. До таких одиниць як правило, належать номінативні одиниці, що існують у словниковому складі щонайменше трьох мов. Наявність інтернаціоналізмів у будь-якій мові зумовлена зовнішніми факторами розвитку мов – мовними контактами, в результаті яких відбувається запозичення лексичних одиниць з однієї мови в іншу. Ці процеси, як відомо, зумовлені історичними обставинами